

- нений, *собранные В.Г. Тизенгаузеном.* – М.: Л., 1941; *Босворт К.Э. Мусульманские династии. Справочник по хронологии и генеалогии / Пер. с англ.* – М., 1971.
22. *Гайворонский А. Созвездие Гераев. Краткие биографии крымских ханов.* – Симферополь, 2003.
 23. *История Крыма / Под ред. Э. Чубарова.* – Симферополь, 2009.
 24. *Дюличев В.П. Рассказы по истории Крыма – Симферополь, 2005.*
 25. *Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiiego.* – Krolewiec, 1582.
 26. *Jana Długosza Dziejów Polskich ksiąg dwanaście.* – Kraków, 1868. – Т. V.
 27. *Koneczny F. Geneza uroszczeń Iwana III do Rusi Litewskiej // Ateneum Wileńskie.* – Wilno, 1925–1926. – R. III.
 28. *Шабульдо Ф. Семёновы люди: их территория и роль в политических отношениях между Крымом и Литвой на исходе XV века // Ruthenica.* – Вип. IX. – К., 2010.
 29. *Мельничук І.А. Степ, або Дике Поле як епіцентр економіко-політичних змагань великих держав часів пізнього Середньовіччя (огляд геополітичної ситуації навколо українських земель у XV–XVI ст.). // Гілея. Науковий вісник.* – Вип. 69. – К., 2013.
 30. *Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис.* – 1994. – № 1.

Melnychuk I.A. Horde and Crimean courses in the Lithuania foreign-policy strategy (the end of the XV – the end of the XV centuries). In the article is given the historical-political analysis of the maintenance and motion of the Lithuania foreign-policy strategy realization in relationships with the Gold Horde and the Crimean khanate. Are exposed the reasons of both successes and failures of rulings elites of the Lithuania-Rus Great Duchy on this way.
Key words: Lithuania, Horde, Crimea, foreign policy, strategy

О. О. Драч

ФОРМИ ГРОМАДСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (друга половина XIX ст.)

Досліджується роль громадськості щодо становлення вищих жіночих курсів у Російській імперії впродовж другої половини XIX ст. Приділено увагу з'ясуванню основних форм і методів громадської допомоги навчальним закладам для жінок.
Ключові слова: вищі жіночі курси, громадськість, форми допомоги

Сучасна Українська держава, оновлюючи всі сфери суспільного життя, активно впроваджує реформування освітньої галузі, котра є визначальною для формування нової генерації громадян, відданих демократичним цінностям і національно-державним традиціям. Від глибини їхніх знань, твердості переконань, спектру світоглядних цінностей і моральних чеснот залежить дієвість громадянського суспільства. Тому вивчення історичного досвіду взаємодії громадськості щодо становлення вищої жіночої освіти у Російській імперії, частиною якої були дев'ять губерній Наддніпрянської України є вельми актуальним, з огляду на схожість періоду, що переживає українська спільнота сьогодні.

Дослідження історії жіночої освіти постійно перебуває в полі зору вчених. Не можна оминати увагою роботу Р. Стайса щодо жіночого руху [1]. Доповнює новими підходами галерею російських «емансипе» Б. Піетров-Енкер [2]. Активністю у вивченні теми вирізняються і сучасні російські науковці [3]. Варто окремо виділити ґрунтовні студії з історії вищої школи Російської імперії А. Іванова [4] та Д. Саприкіна [5]. В Україні теж спостерігається зростання інтересу до історії освіти та виховання жінок [6]. Так, історії Київських вищих жіночих курсів (далі – ВЖК) присвятила увагу К. Кобченко [7]. Однак, попри це, дотепер відсутні ґрунтовні дослідження стосовно ролі

громадськості у становленні вищої жіночої освіти в Російській імперії. Відтак, метою цієї статті є аналіз форм громадської підтримки вищої жіночої освіти в Російській імперії, на етапі її організаційного оформлення протягом другої половини XIX ст.

Однією з прикметних особливостей епохи великих реформ можна вважати потужний вибух громадянської активності, що виявився у створенні самодіяльних організацій. Зокрема було спрощено процедуру затвердження благодійних товариств. Ліберальна політика уряду відносно до приватних благодійних товариств сприяла вияву «духу самодіяльності», хоча як слушно зауважує А. Ліндермейер, не в них слід шукати першопричину його появи [8, 290]. Підйом суспільної активності бере початок з етосу покоління шістдесятників, де прагнення до особистої та громадянської свободи сполучалось з необхідністю віднайти раціональний сенс власного суспільного буття. Широкий простір для вияву індивідуальних здібностей та реалізації гуманних прагнень усіх охочих надавала саме нива просвітництва, де представники громадськості в різний спосіб сприяли втіленню ідеї вищої жіночої освіти.

Нова культурна парадигма згуртувала в умовах неохвалення ідеї вищої жіночої освіти більшістю соціуму відданих ентузіастів справи. Так, жіночий гурток Г. Філософовой, Н. Стасовой та М. Трубнікової став об'єднаним центром у столиці, в Києві дієво заходилася допомагати в організації ВЖК ініціативна група інтелегентного жіноцтва, де більшість становили дружини та вдови професорів Університету Св. Володимира, як-то Є. Гогоцька, М. Гарнич-Гарницька, Н. Афанасьєва, В. Антонович.

Оскільки вища жіноча освіта починалася як приватна ініціатива, то питання пошуку фінансових ресурсів стояло досить гостро. В реальному житті це означало відсутність матеріальної державної підтримки. Фундатори могли покладатися тільки на власні зусилля, організаторські здібності та прихильність громадськості. Перші ВЖК (у Москві) апробували досвід залучення представників громадськості до підтримки справи вищої жіночої освіти. У Положенні про ВЖК засновник навчального закладу, професор В. Гер'є підставою входження до опікунського комітету визначив щорічні внески (не менше 50 руб.) чи одноразові (не менше 500 руб.) для жертвувателів [9, 29]. Саме комітет відповідав за фінансовий аспект діяльності навчального закладу. До першого складу комітету ввійшли десять осіб, в основному, представниці московського жіноцтва. Вдалося залучити до справи підтримки курсів і мільйонера К. Солдатенкова.

У Києві комітет з організації ВЖК в оголошенні про відкриття вищого закладу для жінок (1878 р.) констатував складність матеріального становища і закликав місцеве товариство до сприяння та підтримки [10, 33]. Створений при курсах, опікунський комітет так само мав «жіноче обличчя», оскільки його сформували інтелегентні киянки, які зібрали початковий капітал (550 руб.) та в подальшому вносили не менше 25 руб. на рік [11, 26].

Засновник ВЖК у Санкт-Петербурзі професор К. Бестужев-Рюмін відразу зауважив головну складність – «функціонування вищого приватного жіночого закладу зі складною організацією (двома відділеннями) та високою оплатою за лекції викладацького контингенту в умовах столичної дорожнечі без будь-якої урядової допомоги» [12, 50]. Організатори навчального закладу вирішили поставити справу міцніше підґрунтя. Професори Бекетов, Бултеров, та Іностраницев, звернулися до Міністерства внутрішніх справ, з ініціативою

організувати «Товариство для надання коштів ВЖК». Метою його діяльності визначили підтримку Санкт-Петербурзьких курсів у господарському аспекті [13, 1].

Найскладнішою була ситуація на Казанських ВЖК, де організаторам закладу не вдалося започаткувати опікунський комітет для їх підтримки. Існування курсів залежало винятково від доброї волі професорів. За висновком попечителя навчального округу, вони «присвячували свій вільний час справі ВЖК заради ідеї, а не мізерної платні» [14, 183]. Завідувач закладу, професор М. Осокін з сумом констатував, що «місцева публіка з флегматичною байдужістю поставилася до відкриття курсів і їх подальшої долі; ніхто не з'явився з пропозицією пожертвувань на справу» [15, 435]. Таку ситуацію можна пояснити непорозумінням між професорською корпорацією та міським товариством Казані в культурно-психологічній площині, зумовлене протиріччям між високою самооцінкою університетського середовища та його низькою соціальною репутацією. Як слушно зауважила О. Вішленкова, «провінційна аристократія ніби відгородилася кам'яною стіною від учених плебей» [16, 176]. Претензійність професорів на визначальну роль у місцевому «бомонді» здавалася надмірною.

Головним завданням Товариства, створеного для підтримки столичних курсів та опікунських комітетів інших ВЖК став пошук коштів на утримання навчальних закладів. До обов'язкових витрат належали оренда та обслуговування приміщення, оплата праці викладацького персоналу та навчальне приладдя. Надходження від оплати слухачок за навчання (до 1889 р. – 50 руб. на рік) не покривали всіх витрат. Фінансовий аспект став серйозним випробуванням життєздатності вищих жіночих навчальних закладів та організаторських здібностей їх адміністрації. Втім, остання не розгубилася і вживала різноманітних заходів до пошуку коштів. Уже протягом першого навчального року (1872–1873) опікунський комітет курсів В. Гер'є в Москві залучив 1764,55 руб., з яких 82% становили внески його членів, 17% – пожертви, решта – банківські відсотки на акумульований капітал [17, 3]. Початкові організаційні витрати на відкриття ВЖК у Казані реалізовані винятково завдяки внескам професорів Осокіна та Булича по 100 руб.

Розпочав діяльність і опікунський комітет Київських ВЖК, що вже протягом першого року передав адміністрації закладу 763 руб., наступного – 1150 руб., сформовані за рахунок членських внесків і пожертв [11, 26]. Поширення в пресі інформації про складне матеріальне становище ВЖК у Києві стало імпульсом для вияву співчуття справі пересічних мешканців різних місцевостей. Так, учні середніх навчальних закладів Одеси, «вважаючи своїм моральним обов'язком підтримати курсисток», зібрали 30 руб. і надіслали їх завідувачу у жовтні 1878 р. [18, 1]. Всі грошові надходження на Київські ВЖК від приватних осіб, громадських організацій чи земств мали спеціальне призначення – підтримку слухачок.

Найбільш діяльно взялися за справу пошуку коштів у столиці. Маючи в касі Товариства тільки 222 руб., як залишок від Володимирських і Аларчинських курсів, завдяки особистим зв'язкам Г. Філософовой вдалося отримати субсидію Міністерства народної освіти в сумі 1500 руб. на відкриття ВЖК та залучити 2123 руб. від приватних осіб на допомогу закладу [19, 1]. Крім того, акумулювали ще 650 руб. установчих внесків від засновників. Протягом 1878–1879 н. р. надходження від діяльності товариства склали 6345 руб., з яких 12,7% становили пожертви від приватних осіб, 20,7% – членські внески, решта (66,5%) – кошти від проведених розважальних заходів.

З метою збільшення надходжень коштів Санкт-Петербурзьким ВЖК, керівництво вживало заходів для залучення нових членів. У пресі, що співчувала справі вищої жіночої освіти, постійно інформували про прийом пожертв і оприлюднювали звіти про діяльність громадської організації. Крім того, члени комітету мали право на місцях приймати членський внесок за квитанцією від бажаючих. У такий спосіб формувалася когорта кандидатів до лав об'єднання, що підтверджували чергові загальні збори. Наприклад, уже на травень 1879 р. у такий спосіб долучили 104 осіб. Протягом 1878–1889 рр. кількість членів Товариства для надання коштів Санкт-Петербурзьким ВЖК зростає з 254 – до 1026, тобто, вчетверо [20, 437]. Як зауважила колишня «бестужевка» Н. Вревська, «брати участь у розвитку та зміцненні ВЖК як одного з культурних закладів столиці вважалося справою почесною і число членів Товариства безперервно зростало». Вельми сприяли цьому й основні принципи діяльності комітету громадського об'єднання – максимальна публічність, прозорість і гласність.

Виконавчим органом Товариства для надання коштів Санкт-Петербурзьким ВЖК був комітет з 12 членів, які обиралися на загальних зборах. Засадничим у діяльності комітету став принцип безкоштовної праці. Єдиною найманою особою був секретар. Розпорядницею курсів комітет обрав Н. Стасову, котра з черговими наглядала за порядком в аудиторіях. Так, чергова дама С. Конрадї запросила в помічницю М. Цебрікову, яка не приховувала радість від «першого входження до громадської справи». Аналогічно діяв і опікунський комітет Київських курсів, порекомендувавши уже на першому засіданні організаційну допомогу закладу – «двох чергових дам» [21, 2]. Ініціатива виходила від жіноцтва комітету, які запропонували особисту працю у формі щоденної присутності на курсах задля нагляду за порядком. Список бажаючих мистів 14 прізвищ, більшість яких була наближена до справи через «учену діяльність» чоловіків або братів [22, 41]. Про «почесність» такої місії серед інтелігентної київської публіки свідчить і намагання організатора ВЖК у Києві С. Гогоцького залучити до справи чергування свою доньку-вдову. Він рекомендував використати її гарне знання іноземних мов, якими вона могла додатково займатися зі слухачками [23, 1–2]. Крім того, предметом турбот опікунського комітету стало упорядкування приміщення лавами, печами та організація медичної допомоги слухачкам.

Інформація про діяльність столичного Товариства для надання коштів ВЖК спонукала до спроб організації аналогічних громадських об'єднань як у Москві, так і в Києві, що завершилося відмовою в дозволі Міністерства внутрішніх справ [24, 32, 36, 48, 61].

Найпершими, хто подав «руку підтримки» новоствореним ВЖК, стали університетські професори та доценти, котрі власне ініціювали організацію цих закладів. Так, обговорюючи засади втілення в життя першого громадського проекту в цьому напрямі – публічних лекцій для «слабкої статі», – на спільній нараді з лідерами жіноцтва, всі 43 запрошені викладачі підтримали пропозицію працювати перший рік безкоштовно. Хоча така практика збереглася і в подальшому. Так, професори К. Бестужев-Рюмін, Ф. Овсянніков та О. Міллер читали по дві безкоштовні лекції на тиждень [25, 10]. Утім, не слід ідеалізувати ситуацію. Як констатувала спеціальна комісія Київських ВЖК, «українським бажаним було встановлення визначеної платні викладачам, оскільки часте зменшення її впливало на ставлення викладачів до своїх обов'язків» [26, 1].

Для функціонування ВЖК найголовнішим було питання розміщення закладу. Організатори мали самос-

тійно підшукати зручне приміщення, яке можна було б найняти для проведення навчальних занять. У реаліях великих міст Російської імперії, де функціонували ВЖК, реалізувати це було вельми непросто, через брак зручних приміщень і недовелим вартість їхньої оренди. Значні фінансові витрати та короткий термін оренди актуалізували питання будівництва спеціальних приміщень для навчальних закладів. Так, загальні збори Товариства для надання коштів Санкт-Петербурзьким ВЖК ухвали рішення про це 1884 р. Всі витрати на будівництво та купівлю ділянки оцінювались у 212870 руб. Оскільки об'єднання мало тільки 60 тис. руб., нестачу поповнили за рахунок позики кредитного товариства та своїх членів, зокрема у пані Варгуніної взяли в борг 20 тис. руб., Цебрикової – 5 тис. руб., Сибірякової – 42 тис. руб. [27, 63]. Обслуговування боргу дорівнювало 8545 руб. на рік, тоді як наймана квартира обходилася в 12 тис. руб. Така ситуація, незважаючи на значну суму позички (понад 100 тис. руб.), була фінансово вигіднішою для навчального закладу, що з 1885–1886 н. р. функціонував уже у власному приміщенні.

Організатори справи вищої жіночої освіти в державі розуміли важливість підтримки навчальних закладів органами місцевого самоврядування – міськими думами та земствами, а тому співпрацювали з ними. Комітет Товариства для надання коштів ВЖК звернувся до Санкт-Петербурзької міської думи, з клопотанням про надання щорічної грошової допомоги для покриття частини витрат з наймання квартир. У квітні 1882 р. гласні думи схвалили видачу допомоги в 3 тис. руб., виділяти яку передбачали, допоки буде потреба. Певним чином сприяла проведенню благодійних акцій з залучення коштів для ВЖК і Київське міське управління. Так, 26 січня 1885 р. завідувача закладу В. Іконникова повідомили про безкоштовне надання зали управи для музично-танцювального вечора, з відшкодуванням лише освітлення (20 руб.) та чистки паркету (25 руб.) [28, 1].

Відповідальні за господарський аспект діяльності ВЖК для акумуляції фінансових засобів активно використовували організацію розважальних заходів, як-то музично-танцювальних вечорів, благодійних балів, концертів і лотерей. Наприклад, уже протягом першого року діяльності Товариству для надання коштів Санкт-Петербурзьким ВЖК вдалося залучити у такий спосіб 4223 руб. У столиці вдалося сформувати когорту відданих прихильників до справи. Наприклад, М. Фігнер – соліст імператорської опери – щорічно давав два сольні концерти на користь курсів. Опікунський комітет Київських ВЖК так само організував для акумуляції коштів кілька культурно-масових заходів на рік. Взимку 1886 р. програма музично-танцювального вечора включала 19 номерів.

З часом провінційна громадськість більш активно долучилася до шляхетної справи підтримки вищої жіночої освіти. Так, у Полтаві, під час різдвяних свят 1895 р., організували музичну вечірку, збір з якої (262 руб.), чиновник з особливих доручень при губернаторі надіслав до Санкт-Петербурзьких ВЖК. Постійно практикували читання публічних лекцій у благодійних цілях вищої жіночої освіти і професори університету Св. Володимира. Небайдужі книговидавці й автори жертвували курсам окремі видання. Так, М. Цебрикова офірувала п'ять своїх книжок, від продажу яких до каси громадського об'єднання тільки протягом 1878–1879 р. надійшли 259 руб. Професор Новоросійського університету І. Мечніков видав на користь столичного Товариства підтримки ВЖК власну брошуру «О чахотке и бугорчатке», 1220 примірників

якої, передав для реалізації з благодійною метою. Ініціатори благодійної допомоги ВЖК докладали зусиль для акумуляції коштів і за рахунок пожертв. Наприклад, у 1888–1889 н. р. до каси Товариства Санкт-Петербурзьких курсів надійшли 3150 руб. пожертвувань. Київським ВЖК фінансово допомагав знаний меценат культурних проектів В. Симиренко, який 1882 р. передав опікунському комітету 221 руб.

Крім грошових пожертв, украй цінним для ВЖК було подароване навчальне обладнання та прилади. Так, у 1893–1894 н. р. Санкт-Петербурзьким курсам О. Рукавішнікова передала власний фізичний кабінет, а до цього обладнала хімічну лабораторію навчального закладу. Поширилася й така форма допомоги, як заповіт майна чи капіталу приватних осіб на користь ВЖК. Так, полковник О. Безус, колишній викладач Київського кадетського корпусу, відписав місцевим ВЖК власне майно, що складалося із садиби та цінних паперів, загальною вартістю 10 тис. руб. [29, 1–2]. При цьому він свідомо обрав Київські курси як навчальний заклад, що найбільше потребував допомоги. Припинення діяльності останнього 1889 р. не зупинило передачу в дар майна та коштів. У 1891 р. киянин К. Крижановський заповів садибу в центрі Києва та частину капіталу ВЖК, сподіваючись на відновлення їх роботи. Приблизна вартість такого надбання навчального закладу оцінювалась у 70 тис. руб. У цей же час землевласник П. Купріянов відписав у заповіті Київським ВЖК цінні папери на суму 10 тис. руб., передані Міністерством народної освіти на збереження до контори Державного банку [30, 44].

Отже, активістки жіночих гуртків, разом з представниками інтелектуальної еліти – професорами університетів, самотужки акумулювавши початковий капітал на відкриття ВЖК, заходилися популяризувати ідею. Інституційне оформлення їх діяльності відбулося в рамках легальних громадських об'єднань – Товариств для надання коштів ВЖК чи опікунських комітетів. Ці спілки тривалий час застосовували різні методи залучення коштів для підтримки навчальних закладів. Вагоме місце посідала активна пропаганда важливості «просвітницької місії» вищої жіночої освіти серед широких верств і використання задля цього потужних можливостей «друкованого слова», консолідація зусиль підприємців і заможних мешканців для обладнання навчальних закладів, інформування громадськості про пожертви та витрати акумульованих коштів.

1. *Стайтс Р. Женское освободительное движение в России: Феминизм, нигилизм и большевизм, 1860–1930 / Пер. с англ. – М., 2004.*
2. *Пиетров-Эннкер Б. «Новые люди» России: Развитие женского движения от истоков до Октябрьской революции / Пер. с нем. – М., 2005.*
3. *Перова Н. Смолянки, маршинки, павлушки... бестужевки. Из истории женского образования в Санкт-Петербурге. – СПб., 2007; Юкина И. Русский феминизм как вызов современности. – СПб., 2007; Пономарева В.В., Хорошилова Л.Б. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XX века. – М., 2008.*
4. *Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века. – М., 1991; Иванов А.Е. «Женский вопрос» в российских университетах в начале XX в. // О благородстве и преимуществе женского пола: из истории женского вопроса в России: Сб. науч. тр. / Ред. Р. Ганелин. – СПб., 1997; Иванов А.Е. Студенческая корпорация России конца XIX – начала XX века: опыт культурной и политической самоорганизации. – М., 2004.*
5. *Сапрыкин Д.Л. Образовательный потенциал Российской империи. – М., 2009.*

6. Сарапулова Е. Историчний досвід фахової підготовки губернєрів (домашніх наставників і наставниць) у Російській імперії // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3; Чуткий А. Професура Університету Св. Володимира і вища жіноча освіта у Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) // Историчний журнал. – 2005. – № 5; Нижник В.В. Жіноче питання на прикладі вищої освіти у громадсько-політичному житті Російської імперії у другій половині XIX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – № 5; Добролюбовский А. К истории женского высшего образования в Одессе в XIX – начала XX вв. // Південний захід. Одеська: Історико-краєзнавчий альманах. – Вип. 7. – Одеса, 2009.
7. Кобченко К.А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів. – К., 2007.
8. Линденмейер А. Добровольные благотворительные общества в эпоху Великих реформ // Великие реформы в России. 1856–1874: Сборник / Под ред. Л. Захаровой, Б.Эклофа, Дж. Бушнелла. – М., 1992.
9. Положение о Высших женских курсах в Москве и речи, произнесенные при открытии курсов 1 ноября 1872 г. профессорами Московского университета. – М., 1872.
10. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 1, ч. 1, спр. 20.
11. Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие (1878–1882 гг.) – К., 1884.
12. Извлечение из представления министра народного просвещения в Государственный Совет «О выдаче пособия учрежденным в С.-Петербурге высшим женским курсам» // Извлечение из отчета Общества для доставления средств Санкт-Петербуржским высшим женским курсам за 1885–1886 г. – СПб., 1887.
13. Устав общества для доставления средств Высшим женским курсам. – СПб., 1878.
14. Російський державний історичний архів (далі – РДІА), ф. 733, оп. 191, спр. 198.
15. Осокин Н. Высшие женские курсы в Казани // Женское образование. – 1878. – № 6–7.
16. Вишленкова Е.А. Публичная и частная жизнь университетского человека Казани XIX века // Адам и Ева: Альманах гендерной истории / Под ред. Л. Репиной. – М., 2004. – № 7.
17. Первый годичный отчет Высших женских курсов в Москве. – М., 1873.
18. Держархів м. Києва, ф. 244, оп.17, спр. 8.
19. Краткий отчет о движении денежных сумм Общества для доставления средств высшим женским курсам за 1877/78 – 1878/79 гг. – Б. м., б. г.
20. Годовой отчет о деятельности «Общества для доставления средств высшим женским курсам» // Женское образование. – 1890. – № 4.
21. Держархів м. Києва, ф. 244, оп.17, спр. 5а.
22. Центральный державный историчний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 828, спр. 14б.
23. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 4б, № 409.
24. РДІА, ф. 1282, оп. 2, спр. 1869.
25. Общество для доставления средств высшим женским курсам: Отчет за 1881–82 г. – СПб., 1883.
26. ІР НБУВ, ф. 4б, № 589.
27. Годичное общее собрание «Общества для доставления средств высшим женским курсам» // Женское образование. – 1886. – № 1.
28. ІР НБУВ, ф. 4б, № 590.
29. ІР НБУВ, ф. 4б, № 593.
30. ЦДАК України, ф. 707, оп. 151, спр. 30.

Drach O.O. The forms of public support for female higher education in the Russian Empire (the second half of the 19th century). The role of the public in the development of female higher education courses in the Russian Empire in the second half of the 19th century is researched. The attention is paid to the elucidation of the basic forms and methods of public assistance for women's educational institutions.

Key words: female higher education courses, public, forms of assistance

С. І. Вергун

ТРАНСПОРТНА ЖАНДАРМЕРІЯ ДОБИ «ВЕЛИКИХ РЕФОРМ» 1860–70-х рр. У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У статті розкрито основні етапи діяльності та розширення функцій транспортної жандармерії, як окремого поліційно-військового інституту у період реформ Олександра II.

Ключові слова: реформи, транспортна жандармерія, жандарм, реорганізація

Доба «Великих реформ» 1860–70-х рр. зумовила модернізацію всіх сфер життя самодержавної Росії. За оцінкою О. Бойка, наздоганяюча модернізація вирізнялася такими характерними рисами: поява нових прогресивних явищ і процесів, не завдяки еволюції «знизу» – а силовій модернізації – «революції згори»; вибіркові, а не системні запозичення та використання світових досягнень у галузі техніки, технології та організації виробництва; пріоритетність окремих галузей, що в перспективі вело до деформацій структури економіки; збереження на тривалий час багатокладності, паралельне існування нового, набираючого силу укладу, та попередніх укладів, що не досягли піку свого розвитку та повністю не вичерпали своїх можливостей; порушення однорідності економічного простору, ускладнення соціальних і політичних проблем, наростання соціальної напруги в суспільстві [1, 250–251].

Селянська, судова, земська та міська реформи вимагали змін у діяльності правоохоронних органів. Саме нововведення судової реформи (1864 р.) вимагало, поряд з реформуванням поліції, зміни системи жандармських інститутів правоохоронної сфери. Адже, як відзначає М. Єрошкін, «стара дореформенна мережа місцевих жандармських інституцій, об'єднаних у великі відомчі округи, у 1860-ті рр. виявила свою малоефективність та нераціональність» [2, 37]. Одним із перших нормативно-правових актів, з якого почалося реформування жандармських органів доби «Великих реформ», стало «Положення про Третій округ Корпусу жандармів» (від 16 лютого 1864 р.), в якому, на думку радянського історика В. Шелкопляса, «різко вирізнялася тенденція до централізації жандармерії, збільшення її кількісного складу» [2, 37].

Широке розгортання залізничного будівництва, реформування Корпусу жандармів та необхідність підвищення ефективності діяльності ПУЗ зумовило затвердження імператором Олександром II 27 липня 1861 р. «Положення про поліційні управління на Санкт-Петербурзько-Варшавській і Московсько-Нижегородській залізницях» [3, 122]. Згідно з ним, всі жандармські ескадрони та окремі залізничні команди реорганізувалися у поліційні управління залізниць: «Для поліційного нагляду за залізницями створювалися особливі для кожної залізничниці поліційні управління, до складу яких входили чини Корпусу жандармів» [4, 26]. По суті це був перший нормативно-правовий акт, що безпосередньо визначав статус інституцій транспортної жандармерії – поліційних управлінь залізниць, які ще не були окремим підрозділом правоохоронної системи, а підпорядковувалися цивільним чиновникам – інспекторам відповідних залізниць [5, 27].

У січні 1867 р. міністр внутрішніх справ П. Шувалов представив імператору доповідну з пропозиціями докорінної реорганізації Корпусу жандармів, зумовленої появою у суспільстві «нових умствований і повітряний», що вимагало «від жандармського відомства діяти у відповідності до викликів часу» [6, 74]. Тоді ж